

2. Иванов Д.В. Эволюция концепции глобализации / Д.В. Иванов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.teleskop-journal.spb.ru/files/dir_1/article_content_1261130754388117file.pdf.
3. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. и примеч. Г.Г. Пирогова. – М. : Мысль, 2003. – 300 с.
4. Михилев А.Д. Интегральная теория литературы и искусства как основа преодоления методологического кризиса в гуманитарно-художественном знании / А.Д. Михилев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/TkPO/776/A.D.%20Mikhilev.pdf>.
5. International Monetary Fund. Globalization. Threat of Opportunity? / IMF, 2000 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm>.
6. Баранов Н.А. Глобализация и «размывание этничности» в кн. Этнополитология : Курс лекций / Н.А. Баранов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nicbar.narod.ru/etnopolitologia_08.htm.
7. A fair globalization: Creating opportunities for all / The World Commission on the Social Dimension of Globalization, International Labour Office, Geneva, Switzerland, 2004 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ilo.org/public/english/wcsdgd/docs/report.pdf>.
8. Ильин И.В., Урсул А.Д. Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов) / И.В. Ильин, А.Д. Урсул. – М. : Изд-во МГУ, 2009. – 232 с.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории : Пер. с нем. / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.
10. Bowles, Samuel. Microeconomics: behavior, institutions, and evolution. – Princeton, New Jersey Woodstock : Princeton University Press, 2006. – 584 p.
11. Henrich, Joseph. Cultural Group Selection, Coevolutionary Processes and Large-Scale Cooperation // Journal of Economic Behavior and Organization. – 2004. – № 53(1). – Pp. 3-35.
12. Mind, Society, and Behavior / World Development Report 2015, International World Bank Group [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Publications/WDR/WDR%202015/WDR-2015-Full-Report.pdf>.
13. Форрестер Д. Мировая динамика : Пер. с англ. / Д. Форрестер. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; Спб. : Terra Fantastica, 2003. – 379 с.

УДК 378 (477)

Чернуха Т.С.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАМКАХ ИЕРАРХИИ ОСНОВАНИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ АРХИТЕКТониКИ

У статті виділені теоретичні підходи щодо визначення сутності поняття інституцій і інститутів як складової інституціональної архітектоники системи вищої освіти, досліджено систему вищої освіти на основі використання інституціональної теорії. Описано інституціональну структуру вищої освіти України з точки зору концепції інституціональної архітектоники. Дістало подальшого розвитку дослідження інституціонального аналізу системи вищої освіти.

Ключові слова: система вищої освіти, інститути, інституції, інституціональна система, інституціональне середовище, інституціональна архітектоніка.

Чернуха Т.С. ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАМКАХ ИЕРАРХИИ ОСНОВАНИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ АРХИТЕКТониКИ

В статье выделены теоретические подходы относительно определения сущности понятия институций и институтов как составляющей институциональной архитектуры системы высшего образования, исследована система высшего образования на основе использования институциональной теории. Описана институциональная структура высшего образования Украины с точки зрения концепции институциональной архитектуры. Получило дальнейшее развитие исследование институционального анализа системы высшего образования.

Ключевые слова: система высшего образования, институты, институции, институциональная система, институциональная среда, институциональная архитектоніка.

Chernycha T.S. ELEMENTS OF SYSTEM OF HIGHER EDUCATION WITHIN A HIERARCHY INSTITUTIONAL BASES ARCHITECTONICS

In article theoretical approaches concerning definition of essence of concept of institutions and institutes are allocated as the making institutional very tectonics of system of the higher education, the system of the higher education is investigated using the institutional theory. The institutional structure of the higher education of Ukraine from the point of view of the concept of institutional architectonics. Received further development research of the institutional analysis of system of the higher education.

Keywords: system of the higher education, institutes, institutions, institutional system, institutional environment, institutional architectonics.

Постановка проблеми. Вища освіта, і освіта взагалі, як соціальний інститут виконує ряд важливих функцій, що пов'язані з відтворенням суспільства в цілому, так і, зокрема, з вихованням, культурою. Дослідженням цієї теми займалось багато науковців. Всі вони мають різну мету і наукові досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одна з робіт В. Новікова присвячена державному кредитуванню освітньої системи [1]. Д.Є. Швець визначив

структурно-функціональні особливості системи вищої освіти України в контексті її компаративного аналізу з системами вищої освіти деяких європейських країн [2]. А.Н. Макаров звертає увагу на те, що для розвитку ринку освіти необхідно створення гідних умов інституту зайнятості [3]. О.В. Ярмач розкрив особливості інституціоналізації освітніх послуг в Україні [4]. Загальна ідеологія модернізації освіти, на думку В.П. Андрущенко, має бути спрямована на підвищення її ефектив-

ності і конкурентоспроможності [5]. Проблему трансформаційних процесів в освітній системі України та її реформування розглянуто у роботах Л.В. Батченко [6], В.С. Журавського [7], К.В. Астахової [8]. Окремі аспекти головної проблеми розкрито у праці І.В. Тимошенко [9]. В роботі В. Липова показано можливості порівняльного комплементарного аналізу інститутів в дослідженні передумов і перспективи еволюції національних моделей освіти, в Україні зокрема [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак дослідники процесів реформування вищої школи недостатньо уваги приділяють вивченню інституціональної закономірності її розбудови, що забезпечує ефективне функціонування системи. Дана проблема вимагає подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті полягає у дослідженні системи вищої освіти України на основі використання інституціональної теорії, а саме структуруванні ключових елементів системи вищої освіти в рамках ієрархії підстав інституціональної архітекτονіки та розкритті ролі і функції інституціональної системи вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники економічної науки приділяють пильну увагу до вивчення інституціональної системи. Відправним моментом дослідження є комплементарна обумовленість взаємодії між інститутами. Якщо говорити про інституціональну систему, «комплементарність» вказує на єдність, взаємозалежність, взаємодоповнюваність, цілісність. Це поширюється не тільки на економічні, але й на всі соціальні інститути, які й формують соціальну систему [11].

А. Гриценко визначає інституціональну архітекτονіку як структуру інститутів, яку складають правила, норми, традиції, установи та інші соціальні утворення в їх відносинах з суттю і загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи [12, с. 32].

Спираючись на концепцію, запропоновану В. Липовим [13, с. 26], розглянемо, через ієрархію підстав інституціональної архітекτονіки, особливості інституціональної архітекτονіки системи вищої освіти в Україні (табл. 1).

В межах п'яти рівнів інституціональної структури можна виділити складові і прослідкувати їх прояв в сфері системи вищої освіти. Важливою характеристикою цих складових, яка зумовлює ті чи інші елементи, є комплементарність. Нанорівень ієрархії підстав інституціональної архітекτονіки СЕС складають цінності; індивідуальні знання, вміння, навички, організаційні рутини; інституціональні форми та інституціональні функції. Розглянемо прояв цих елементів в межах інституціональної системи вищої освіти України.

Цінності, як суб'єктивно-психологічні відношення індивіду до оточуючого світу, задають мотивацію, спрямованість діяльності людини протягом всього життя [14, с. 66]. Зокрема, це стосується і освітньої підготовки. Кожна людина обирає власну мету навчання і свій шлях. Його задають цінності особистості, що прививали батьки чи сформувалися протягом часу. Цінності досліджували багато вчених, та значного визнання набули результати Г. Хофстеде [15]. В Україні недостатньо уваги приділяється використанню його результатів та методиці проведення, але все ж таки такі роботи існують. Прикладом може бути опитування національного масштабу у 2009–2010 рр. VSM 08 [16]. Анкетованими були різні за рівнем освіти, віком,

професіями і соціальним статусом групи населення. Це дослідження показало виражений колективізм (31.49) і значну дистанцію влади (22.79) [16].

Що це означає для організації вищої освіти України? Можна вказати декілька напрямів впливу, що включають в себе врахування: переважних соціальних орієнтацій студента у процесі викладацької діяльності; соціальних орієнтацій викладачів у процесі організації функціонування навчальних закладів; особливостей інституціонального середовища підприємств, на яких будуть працювати студенти. Вже у момент вступу до вищого навчального закладу (ВНЗ) у абітурієнта існує певний сформований набір особливостей. Що стосується викладачів, то вони проявляють свої ціннісні орієнтації в процесі організації проведення занять, їх змістовному наповненні, наукових розробках.

Інституціональні форми – це зумовлені конкретними соціально-економічними і технологічними умовами існування суспільства зразки, способи, правила, норми поведінки, які регулюють порядок соціального взаємозв'язку в суспільстві; організаційні форми, що забезпечують взаємодію суб'єктів господарювання [13]. Прикладами організаційних форм системи вищої освіти України, можуть слугувати: університети, коледжі, Міністерство освіти і науки України, різноманітні комісії з наукових питань тощо.

Інституціональні функції – задачі, ролі, що виконують окремі інститути в СЕС; стандартизовані соціальні дії, що відображають взаємозв'язок учасників інституціональної взаємодії [13, с. 32]. Інституціональними функціями системи вищої освіти, України зокрема, є надання освітніх послуг з підготовки спеціалістів, наукових кадрів, підвищення кваліфікації.

Елементами мікроекономічного рівня ієрархії підстав інституціональної архітекτονіки СЕС є колективні конвенції, інституції, організаційні форми координації і управління трансакційними витратами, в тому числі ієрархії (організації), інституціональні органи.

Колективні конвенції опосередковують взаємозв'язок між цінностями та інститутами. Вони виражають загальні домовленості про прийняття і способи застосування інститутів [17, с. 5]. Тобто колективна конвенція – це колективна угода про прийняття того чи іншого інституту. На рівні інституціонального наповнення системи вищої освіти України конвенціями є угоди про: взаємне визнання дипломів вищої освіти, отриманих в країні – учасниці конвенції, в усіх інших країнах-учасницях; прийняття зовнішнього незалежного тестування; взаємне визнання, еквівалентність документів про освіту та вчені звання тощо.

Інституції – це загальновизнані норми соціальної взаємодії. Вони включають широкий спектр формальних і неформальних інституціональних форм, до них можна віднести: закони України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» тощо; накази Міністерства освіти і науки України про організацію, затвердження, внесення змін тощо; офіційно затверджені правила прийому до ВНЗ; антиплагіатні норми.

Що стосується організаційних форм координації і управління трансакційними витратами, то у системі вищої освіти України до них можна віднести Міністерство освіти і науки України, ВНЗ, бази практик, філії, навчально-консультаційні пункти (НКП), експертні ради, спеціалізовані вчені ради по захисту дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня.

Інституціональні органи – сукупність інституцій, що у своєму поєднанні забезпечують виконання окремих функцій навчального закладу. У системі вищої освіти до них можна віднести комплекси норм, що забезпечують керівництво, методичне та матеріально-технічне забезпечення, організацію навчального процесу.

Мезорівень сходинок підстав інституціональної архітектури СЕС складається з інституціональних блоків в рамках соціальних сфер. Інституціональні блоки – об'єднання інститутів, що здійснюють свою діяльність в рамках соціальних сфер. Діяльність

системи вищої освіти України зумовлюється таким інституціональним блоком, як навчання і підготовка персоналу – забезпечення вищої професійної освіти, безперервного вдосконалення і перепідготовки кадрів; кваліфікація фахівців підприємств та її підвищення.

Елементами макрорівня ієрархії підстав інституціональної архітектури СЕС є базові інститути (ідеологічні, правові, політичні, економічні), соціальні системи виробництва, режими накопичення та способи розвитку, соціально-економічні системи.

Базові інститути – це глибинні, історично стійкі соціальні відносини, що забезпечують інтегрованість

Таблиця 1

**Інституціональна структура вищої освіти України
з точки зору концепції інституціональної архітектури**

Рівень	Елемент інституціональної архітектури	Роль і функції інституціональної системи вищої освіти України.
Наноекономічний	Цінності	Виражені: колективізм, значна дистанція влади, несприйняття невизначеності
	Індивідуальні знання, вміння, навички, організаційні рутини	Формування вищою освітою знань, умінь та навичок, що здійснюються на основі знань, умінь та навичок наукових робітників закладів вищої освіти
	Інституціональні форми	Організаційні форми, що забезпечують надання освітніх послуг (університети, коледжі, Міністерство освіти і науки України, комісії з різноманітних наукових питань)
	Інституціональні функції	1. Підготовка спеціалістів з вищою освітою, наукових кадрів, здійснення підвищення кваліфікації; 2. Перепідготовка спеціалістів, забезпечуючи права громадян на другу (і більше) вищу освіту; 3. Науково-дослідна діяльність: розвиток наук і мистецтв, створення нових знань; 4. Формування політичної культури та активності особистості
Мікроекономічний	Колективні конвенції	1. Угоди про визнання дипломів вищої освіти, отриманих в країнах-учасницях конвенції, в усіх інших країнах-учасницях; 2. Угоди про прийняття зовнішнього незалежного тестування; 3. Угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту та вчені звання тощо
	Інституції	1. Закони України: «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність»; 2. Правила, норми, інструкції, що регламентують діяльність заходів вищої освіти в Україні
	Організаційні форми координації і управління трансакційними витратами, в тому числі ієрархії (організації)	Міністерство освіти і науки України, вищі навчальні заклади, бази практик, філії, НКП тощо.
	Інституціональні органи	Сукупність інституцій, що у своєму поєднанні забезпечують виконання окремих функцій навчального закладу
Мезорівень	Інституціональні блоки в рамках соціальних сфер (в економіці – фінансова система, корпоративне управління, виробничі відносини, моделі виробництва, навчання і підготовка персоналу)	Інституціональний блок «навчання і підготовка персоналу»: 1. Забезпечення початкової, середньої загальноосвітньої підготовки, вищої і середньої професійної освіти, безперервного вдосконалення і перепідготовки кадрів; 2. Кваліфікація кадрів підприємства та підвищення їхньої кваліфікації.
Макроекономічний	Базові інститути (ідеологічні, правові, політичні, економічні)	Ідеологічні інститути: протирічне поєднання свобода/порядок, колективний інтерес. Політичні інститути: унітарні політичні устрої, самоврядування та субсидіарність, всеборність. Правові інститути: правові інститути романо-германського права (Принцип колективізму). Економічні інститути: інститути змішаної (редистрибутивна + ринкова) економіки (для державних вищих закладів) і інститути ринкової економіки (для приватних вищих закладів)
	Соціальні системи виробництва	Відтворення кадрів вищої кваліфікації
	Режими накопичення та способи розвитку	Формування знанневого, професійного капіталу
	Соціально-економічна система	Забезпечення надання освітніх послуг
Мегаекономічний	Соціально-економічні моделі	Пристосування системи вищої освіти України до умов постперехідного стану економіки
	Інтеграційні союзи	Інтеграція до європейської, болонської освітньої системи

різних типів товариств і постійно відтворюються [18, с. 60]. Базові інститути втілюються в інституціональних формах. Розглянемо, яке вони мають відображення в системі вищої освіти України. Отже, ідеологічні інститути: протирічне поєднання свобода/порядок, колективний інтерес. Політичні інститути: унітарні політичні устрої, самоврядування та субсидіарність, всеборність. Правові інститути: правові інститути романо-германського права (принцип колективізму). Економічні інститути: інститути змішаної (редистрибутивна + ринкова) економіки (для державних вищих навчальних закладів) і інститути ринкової економіки (для приватних вищих навчальних закладів).

Соціальні системи виробництва – специфічні порядки організації комплементарних відносин між основними інституційними блоками в конкретних СЕС, що забезпечують стабільність відтворювальних процесів в рамках національної економіки [17, с. 35]. Вища освіта є елементом соціальної системи виробництва, який відповідає за підготовку кваліфікованих кадрів.

Вища освіта є складовою соціально-економічних систем (СЕС). Вона має місце в СЕС – складній системі, що охоплює процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання різноманітних благ, одним з яких є надання освітніх послуг. Система вищої освіти тісно пов'язана з такими інституціональними блоками елементів інституціональної архітектури, як фінансова система, правові відносини тощо.

Мегаекономічний рівень сходинок підстав інституціональної архітектури СЕС складають соціально-економічні моделі (ринковий (РК), соціал-демократичний, публічний, мезокорпоративний, постперехідний капіталізм, інтеграційні союзи, глобальне господарство).

Соціально-економічна модель – комплекс інститутів, що визначають характер соціальної та господарської системи, механізми, що забезпечують їх дієздатність, єдність правил, норм і звичаїв господарювання, форм взаємодії суб'єктів господарського життя, регулювання господарського порядку і господарських процесів з боку держави [19, с. 57]. В країнах Східної Європи сформувався постперехідний капіталізм. Так як цей перехід займає немало часу, наша освітня система недостатньо пристосована до ринкової економіки.

Інтеграція до європейської освітньої системи. Перехід України до Болонського процесу відкриває перспективу приєднання до єдиного європейського освітньо-наукового простору. Такий перехід до нових стандартів призвів до серйозних змін в структурі і змістовному наповненні навчального процесу. Міжнародний освітній простір інтенсивно розвивається, тому висококваліфікований освітній рівень людини користується попитом.

Висновки. Дослідження вищої освіти України на основі використання інституціональної теорії дозволяє поглибити знання про механізми функціонування вищої освіти України. Структурування ключових елементів системи вищої освіти в рамках ієрархії підстав інституціональної архітектури дало змогу класифікувати інституціональне забезпечення вищої освіти України і виявити зв'язки і відносини між ними.

У статті розкриваються і конкретизуються ролі і функції інституціональної системи вищої освіти України, що можна вважати внеском у відкриття нових можливостей для подальшого покращення інституціонального забезпечення вищої освіти в Україні.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Новіков В. Фінансово-кредитні та інституціональні аспекти розвитку професійної освіти на постболонському просторі / В. Новіков, П. Левін // Економіка України. – 2006. – № 9. – С. 4–73.
2. Швець Д.Є. Система вищої освіти в Україні: інституційна будова системи управління та напрями її реформування / Д.Є. Швець // Ринок праці та зайнятість населення. – 2012. – № 1. – С. 30–33.
3. Макаров А.Н. Институциональные основы формирования рынка образования / А.Н. Макаров // Педагогика. – 2007. – № 4. – С. 9–15.
4. Ярмак О.В. Проблеми інституціоналізації освітніх послуг в Україні / О.В. Ярмак // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Економічна теорія та право». – 2012. – № 2. – С. 84–90
5. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2004. – 804 с.
6. Батченко Л.В. Трансформаційні процеси в освіті України / Л.В. Батченко. – Донецьк: ІЕП, 1996. – 39 с.
7. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С. Журавський, М.З. Згуровський. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. – 200 с.
8. Астахова К.В. Розвиток інститутів освітньої сфери у трансформаційній економіці: автореф. дис. ... к. е. н. / К.В. Астахова – Харків, 2007. – 20 с.
9. Тимошенко І.В. Институційні основи розвитку системи освіти: [монографія] / І.В. Тимошенко. – Харків: Вид-во НУА, 2013. – 568 с.
10. Липов В. Институциональная комплементарность, формирование глобального образовательного пространства и выбор модели образования для Украины / В. Липов // Социальная экономика. – 2014. – № 1–2. – С. 115–122.
11. Липов В.В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем: [монография] / В.В. Липов. – Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2011. – 484 с.
12. Гриценко А.А. Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология / А.А. Гриценко // Наукові праці ДонНТУ. Серія «Економіка». – 2006. – №103–1. – С. 31–37.
13. Липов В.В. Институциональная комплементарность как фактор формирования социально-экономических систем / В.В. Липов // Журнал институциональных исследований. – 2012. – № 1 – С. 25–42.
14. Липов В.В. Мотивация институциональных изменений у трансформаційній економіці: [монографія] / В.В. Липов. – Х.: Вид-во НФаУ, 2004. – 184 с.
15. Hofstede, G. Culture's consequences: International differences in work-related values / G. Hofstede. – Beverly Hills. – CA: SagePublications, Inc. – 1980. – 596 p.
16. Пилипенко Г.М. Вплив культури на співвідношення державної та ринкової координації в Україні / Г.М. Пилипенко // Науковий вісник НГУ. – 2013. – № 3. – С. 118–125.
17. Кирчик О. Экономика конвенций, экономическая гетеродоксия и социальная онтология / О. Кирчик // Вопросы экономики. – 2010 – № 7. – С. 4–11.
18. Кирдина С.Г. Институциональные матрицы и развитие России / С.Г. Кирдина. – М.: ТЕИС, 2000. – 213 с.
19. Липов В.В. Религиозные ценности как фактор зависимости от предшествующего развития и формирование социально-экономических моделей / В.В. Липов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2005. – № 3. – С. 57–73.